

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена проблемам розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів початкової школи в контексті тенденцій розвитку сучасної вищої освіти. У статті з'ясовано суть поняття "пізнавальна активність". Розкрито психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів – майбутніх учителів початкової школи на основі особистісно орієнтованої моделі навчання.

Ключові слова: *пізнавальна активність, пізнавальна діяльність, особистісно орієнтоване навчання.*

Постановка проблеми. В умовах безперервного оновлення знань, виникнення нових типів шкіл та інноваційних технологій все більшу актуальність набувають такі якості особистості вчителя, як самостійність, активність, креативність, ініціативність у пізнанні. Педагогічна діяльність пред'являє особі вчителя, його підготовці все більш високі вимоги, суть яких полягає в розвитку потреби постійної роботи над собою, постійного самовдосконалення. Поміж тим, основні організаційно-методичні форми навчання у вищій школі – лекція, семінар, залік, екзамен продовжують розвивати і вдосконалювати шкільні традиції репродуктивного навчання. Навчання переважно направлене на формування загальних професійних умінь, але не враховує індивідуальність майбутнього вчителя.

Суспільство сьогодення дає замовлення на творчу особистість, здатну до саморозвитку та самоосвіти, у відповідності до нормативно-правових документів, що регламентують діяльність у сфері освіти (Закони України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року) [3], [4], [5], [7]. Проте абстрактне ставлення до особистості майбутнього вчителя початкової школи породжує достатньо типову ситуацію: студенти засвоюють деякі знання, уміння і навички, котрі часто залишаються не затребувані в педагогічній практиці, підходять до викладання формально та шаблонно, що негативно впливає на рівень освіти школярів.

Майбутній учитель початкової школи повинен у достатній мірі володіти науковими знаннями, сучасними прийомами та методами, які б дозволили швидко адаптуватися в середовищі сьогодення. Тому для глибокого оволодіння матеріалом навчальних програм студентам необхідно постійно виробляти навички дослідника, активізувати пізнавальну діяльність, оскільки процес навчальної діяльності у ВНЗ сьогодні все більше спрямовується на збільшення самостійної роботи студентів, яка базується на активній навчально-пізнавальній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема розвитку пізнавальної активності особистості не є новою в педагогічній науці. На її важливість указували Джон Локк, Я.А. Коменський, К. Ушинський. До подібних питань зверталися вчені і педагоги-практики кінця минулого – початку теперішнього століття: П. Лесгафт, С. Шацький, А. Макаренко. Широке вивчення проблем активності та ініціативності у психолого-педагогічних дослідженнях мало місце і пізніше, коли активність розглядалась як психологічний (А. Ковальов, В. Крутецький, С. Рубінштейн та ін.) і педагогічний феномен та риса особистості (Л. Новікова, А. Пуарене та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що основна увага приділялася питанням формування її особливостям розвитку пізнавальної активності підлітків у навчальній діяльності, психолого-педагогічним умовам розвитку старших учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, більшість досліджень з цієї проблеми було виконано на матеріалі середніх загальноосвітніх шкіл, і лише невелика їх кількість була присвячена формуванню і розвитку пізнавальної активності студентів у процесі навчання (П. Лузан, О. Ляміна), у тому числі майбутніх учителів (Т. Алексеєнко, О. Сгорова, К. Сапашева).

Метою даної статті є висвітлення проблеми формування пізнавальної активності майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, варто прояснити суть поняття "пізнавальна активність". В.Лозова розглядає пізнавальну активність особистості як рису особистості, яка виявляється в її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у пізнавальній діяльності [6, с. 27].

У працях багатьох психологів та дидактів поняття "пізнавальна активність" розглядається у тісному взаємозв'язку з поняттям "пізнавальна діяльність". К. Абульханова-Славська вважає, що принципова відмінність активності від діяльності полягає в тому, що діяльність виходить з потреби в предметі, а активність з потреби в самостійній діяльності. Активність є рушійною силою діяльності, визначає її цілі, спрямованість. Активність передуює діяльності та супроводжує її. Діяльність, позбавлена активності, існувати не може [1].

На нашу думку, ці два поняття взаємозалежні, оскільки активність не може існувати без діяльності, і в свою чергу діяльність у певній мірі спонукає до активності.

Як вважає Т. Хоменко, активізація пізнавальної діяльності студентів – це і якісний рівень діяльності студента, якому притаманна певна система само детермінованих проявів активності; і цілеспрямоване керування процесом пізнання студентів шляхом створення оптимальних психолого-педагогічних умов, підпорядковане меті професійної підготовки, яке направлене на формування внутрішніх мотивів та цілей пізнавальної діяльності; ефективне засвоєння нових знань і здобуття навичок їх практичного застосування. Між цими проєкціями є прямий зв'язок: результатом зовнішньо детермінованої активізації є перехід активності студента у рису особистості [8].

Однією з педагогічних умов формування інтересу до пізнавальної активності у студентів є особистісно-орієнтована взаємодія між викладачем і студентом.

І. Якиманською здійснено теоретичне обґрунтування взаємозв'язку між формуванням інтересу до пізнавальної активності у студентів та особистісно-орієнтованою взаємодією між викладачем і студентом [9]. Метою особистісно орієнтованого навчання є процес психолого-педагогічної допомоги студенту в становленні його суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні [9, с. 9].

За рекомендаціями І. Якиманської для дидактичного забезпечення особистісно-орієнтованого навчання необхідно наступне: суб'єктивна значимість навчального матеріалу для студента; облік його актуального рівня розвитку при організації навчальної діяльності; систематичне стимулювання студента до самоцінної освітньої діяльності, яка потім переходила б у самоосвіту і саморозвиток; організація навчального матеріалу таким чином, щоб у студента залишалось право вибору навчальних завдань; заохочення студентів і стимулювання їх до самостійного вибору найбільш прийнятних для них способів опрацювання навчального матеріалу; приділення особливої уваги формуванню загальнонаукових умінь з урахуванням особливостей та індивідуальних здібностей кожного; оцінювання не тільки кінцевого результату навчально-пізнавальної діяльності студента, але і формування самоконтролю процесу навчання, активізація рефлексії мислення [9, с. 28-29].

Особистісно-орієнтоване навчання створює для студента умови самостійної постановки цілей діяльності, визначення шляхів її досягнення, реальні можливості вибору партнерів по роботі, засобів і методів виконання завдань, форм звітності. Саме гнучкість, пластичність, демократичність особистісно-орієнтованої технології і допомагає студенту не відчувати свою безпорадність у справі, яке є важливою частиною його життя.

В особистісно-орієнтованому навчанні викладач і студент – партнери, які зацікавлені в успіху, цікавляться предметом діяльності та розділяють відповідальність за результати. За таких умов стає неможливим образити один одного недовірою або обманом, відмовою в допомозі і в бажанні вислухати.

Багато вчених вважають доцільним і необхідним реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до формування пізнавальної активності і діяльності студентів. Управління формуванням пізнавальної активності дозволяє більш інтенсивно й оптимально розвивати особистісні особливості і студентів, і викладачів.

Природно, що студент не зможе перейти в суб'єктну позицію без допомоги та діяльності викладача. В першу чергу, педагог повинен сприймати особистість студента як самоцінність, ставитися до нього як до активного діяча, при цьому всі стосунки повинні бути "суб'єкт-суб'єктивними", тобто стосунками співпраці в спільній творчій діяльності в процесі навчання.

Ефективність роботи вищої школи все більше залежить від психологічної коректності в реалізації особистісно-орієнтованого навчання, підвищення професійного рівня викладача. Тому необхідно своєчасно і адекватно опредмечувати пізнавальні інтереси, стимулювати їх і розвивати в усіх сферах діяльності студента. Це виступає першою умовою стимулювання пізнавальної активності студентів. Друга необхідна умова – це відбір найбільш прийнятних форм і методів навчання. Третя умова – врахування того, що і пізнавальна, й інші форми активності студента підкоряються особливостям його особистості.

Найбільш повно особистісно орієнтований підхід можливо реалізувати під час практичних та семінарських занять, однак і під час проведення лекції необхідна подача навчального матеріалу не аудиторії в цілому, а сумі особистостей, індивідуальностей. Оволодівши мовою навчального матеріалу, спільно з викладачем проаналізувавши і осмисливши запропоновані елементи структури знань, студент самостійно шукає практичне застосування даних елементів, що відбивається у вільному виборі ним напрямку практичних робіт по розділах курсу відповідно до власних інтересів, уподобань тощо. На нашу думку, основне завдання викладача у побудові взаємодії зі студентами криється у пробудженні притаманних особистості механізмів самореалізації та саморозвитку.

Крім цього, головний сенс діяльності викладача полягає в тому, щоб створити кожному студентові ситуацію успіху, тобто сукупність умов, які забезпечують успіх. Викладач повинен дати кожному зі своїх студентів можливість пережити радість досягнення успіху, усвідомити свої можливості, повірити в себе.

Необхідно говорити не про примус до активності, а про спонукання до неї, про створення таких умов, які б породжували активність у кожного. А це можна досягти тільки завдяки взаємодії і діалогічності в таких системах як "викладач-студент" або "студент-студент". Освіта, побудована з позицій особистісно-орієнтованого підходу, сприятиме формуванню особистості студента як активного суб'єкта пізнання. На нашу думку, ефективність реалізації процесу розвитку пізнавальної активності буде залежати від таких умов:

- створення позитивного емоційного фону пізнавальної діяльності;
- організація навчальної діяльності на основі особистісно-орієнтованої взаємодії;
- використання активних та інтерактивних методів і форм навчання, стимулюючих прийомів.

Створенню позитивного емоційного фону пізнавальної діяльності сприятиме педагогічна підтримка, привітне і доброзичливе ставлення з боку викладача до всіх студентів, довіра до них, використання ігор, творчих робіт, позитивна оцінка досягнутого результату тощо.

Особистісно-орієнтована взаємодія викладача і студента можлива в результаті насичення освітнього процесу завданнями типу: "Розкрийте ...", "Оцініть ...", "Порівняйте і зіставте ...", зміною статусу студента з позицій того, хто навчається на позицію партнера.

В якості стимулів пізнавальної активності можуть виступати активні та інтерактивні методи, форми та стимулюючі прийоми, такі як: проблемне навчання, метод нетрадиційних рішень, постановка завдань із незавершеним закінченням, самостійне створення завдань, навчальні дискусії, рольові та ділові ігри тощо. Викладач повинен заохочувати ініціативний пошук додаткових джерел самими студентами, що вплине на критерії оцінювання результатів роботи. На заняттях особливу увагу слід звертати на зв'язок із обраною професією, що також підвищуватиме пізнавальну мотивацію.

У результаті такого підходу в навчанні студенти матимуть можливість через особистий досвід отримати знання, необхідні для практичного і теоретичного використання, що, у свою чергу, активізуватиме їх пізнавальну та пошукову активність.

Крім того, у студентів покращуватиметься здатність орієнтуватися у новій ситуації, вміння знайти свій підхід до нової задачі; посилюватиметься бажання не лише зрозуміти засвоєвані знання, але й способи їх здобуття тощо.

Висновки. Отже, подана система навчання більш динамічна, вона дозволить розвинути пізнавальну активність студентів. При цьому зміниться сам характер пізнавальної діяльності: зміцняться прагнення та вміння самостійно мислити; збільшиться спостережливість, вміння порівнювати і виділяти головне.

Використані джерела

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Закон України "Про вищу освіту" // Голос України. – 2014. – 6 серпня. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii>
3. Закон України "Про загальну середню освіту". [Електронний ресурс] / Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14
4. Закон України "Про освіту" (зі змінами 2015 року). [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-126>.
5. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова. – Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – 2-ге вид., доп. – Харків: "ОБС", 2000. – 175 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
7. Хоменко Т.В. Психолого-педагогічні проблеми розвитку пізнавальної активності. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/2892/1/08htvrpa.pdf>
8. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 96 с.

Turchyna I., Koltashova S.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF FUTURE PRIMARY TEACHERS

The article is devoted to problems of development of cognitive activity of future primary school teachers in the context of trends of modern higher education. The article has revealed the meaning of the concepts of "cognitive activity" and "cognitive action". In the given article are considered the views of different scholars on the interdependence of these concepts and their recommendations on providing personally oriented didactic training. It is indicated the type of relationship between a student and a teacher on condition of realization of personality oriented education. The teacher's basic problem in building of interaction with students has been set forth. The psychological and pedagogical conditions of development of students` (the future teachers of the elementary school on the base of personal oriented education) cognitive activity are revealed. The necessity of stimulating students` cognitive activity is appointed, and the conditions, when the stimulation is realized, are indicated. Methods, techniques and forms of learning that promote cognitive activity of students – future teachers of primary school are presented. The emphasis is on the problem learning, non-traditional methods of solutions, the formulation of problems with incomplete endings, self-created tasks, educational discussions, role-playing games. The need of dialogue and interaction in such systems as "teacher – student" or "student – student." is indicated. The importance of situations of success during implementation of personally oriented approach is revealed as well as the importance of positive emotional background and pedagogical support. It is appointed to the necessity of encouraging proactive search for additional sources that affect the evaluation criterions of the results of students` (future teachers of primary school) work. It is indicated that the nature of cognitive activity will change, the desire and ability to think independently will be strengthened; the observation, the ability to compare and to highlight the point will increase if the given educational system is realized.

Key words: cognitive activity, personally oriented training.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2015